

Teyitli Bilgi Kiti

Doğru bilgi doğru karar aldırır.
Peki doğru bilgiye nasıl ulaşılır?

Syf: 3-9

Adım I: Bilgi düzensizliğine ve teyitçiliğe dair

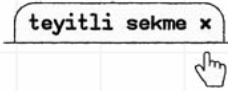
Syf: 10

Adım II: Yanlış bilgi ipuçları

Syf: 11

Adım III: Güvenilir kaynakları nasıl ayırt ederim?

Syf: 12

Adım IV: Teyitçilik araçları

Syf: 13

Adım V: Birlikte teyitleyelim

Adım I: Bilgi düzensizliğine ve teyitçiliğe dair

Bilgi düzensizliği “sahte haber”den daha fazlası

Bazen keyifli vakit geçirmek, bazen de bilgi almak için için okuyor, dinliyor, izliyoruz. Haber kaynağı olarak sosyal medya platformlarını kullanıyoruz. Sağlık, politika, eğitim ya da ekonomiyle ilgili internette arama yapıyoruz. Platformlarda ve haber sitelerinde farkında olmadan da bilgiye maruz kalmaya devam ediyoruz. Kendimizi ve etrafımızdakileri etkileyecek kararlarımızı bu bilgilerle dayanarak alıyoruz, eylemlerimizi bu doğrultuda hayata geçiriyoruz.

Dijital çağ ile birlikte yeni boyutlar kazanan yanlış bilgi problemine karşı güçlenebilmek için teyitçilikten yararlanabiliriz.

Bir süredir “Fake news” yani “**sahte haber**” kavramının tek başına internetteki bilgi düzensizliğini ve bilgi kirliliğini açıklayabilmek için yeterli olmadığı konuşuldu. Bunun iki nedeni vardı: **İlk olarak**, yanıltıcı veya yanlış bilgi içeren içeriklerin çoğu haber

görünümünde olmaya çalışmıyorlar, sosyal medya hesaplarından, bloglardan ve kapalı mesajlaşma uygulamalarından iletiliyorlar. **İkincisi ise** çoğu yanlış bilginin tamamen ‘sahte’ olmaması. Yani yanıltıcı bilgilerin bir kısmı, içerisine doğru bilgileri de sıkıştırarak yanlış yönlendirmeye çalışıyor. Bu da yanlış bilgi sorununu “sahte haber” kavramına indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sorun haline getiriyor.

Bu alandaki bir diğer yetersiz terim ise “**yalan haber**”. Her yanlış bilgi kasti değil. Bu nedenle bilgiyi ‘yalan’, bilgiyi yayan kişiyi ‘yalancı’ olarak adlandırmak bizi yanlış bilgi sorununu doğru tespit etmekten ve çözüm geliştirmekten uzaklaştırıyor.

İleri okuma önerisi:

[Doğrulama El Kitabı:](#)

[Bilgi Düzensizliği Çağı](#)

Yanlış Bilginin Yedi Türü

MANİPÜLASYON

Seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla değiştirilmiş bilgi

UYDURMA

Tamamen üretilmiş, herhangi bir gerçeklik payı taşımayan içerikler

ÇARPITMA

Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürükleme/yönlendirme

TAKLİT

Bir kişi ya da kurumun imitasyonunun oluşturduğu içerikler ya da hesaplar

PARODİ

Eğlence ve alaya alma amaçlı hazırlanan, kullanıcıları yanıltma potansiyeli olan içerikler

HATALI İLİŞKİLENDİRME

Bir olayla ilişkilendirilen ancak farklı bir durumu yansıtan fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlıkları

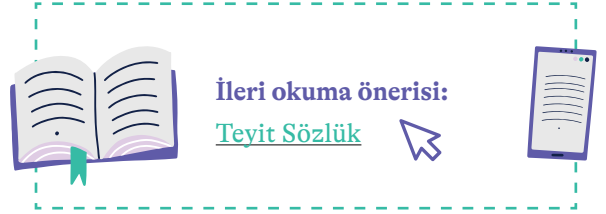

BAĞLAMDAN KOPARMA

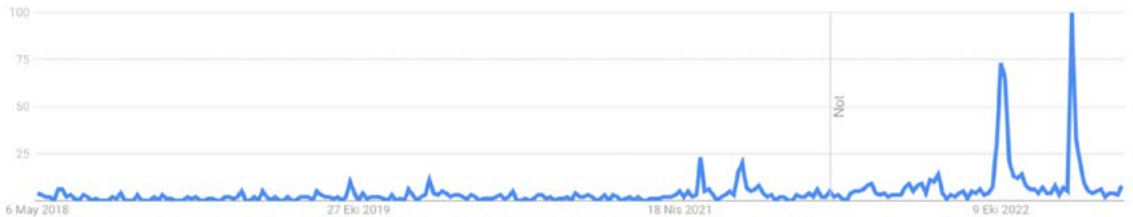
Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden koparılarak farklı bir anlatı içinde sunulması

Televizyonda, sosyal medyada, gazetelerde ya da siyasetçilerin açıklamalarında sık sık karşılaştığımız bir diğer kavram: **Dezenformasyon**. Teyitçiler ve yanlış bilgi alanında çalışan araştırmacıların uzun süredir kullandığı kavram yeni anlamlar kazanmış gibi gözüküyor.

[Bu tablo](#) “dezenformasyon” kavramının zaman içinde artan Google arama sayılarını gösteriyor. Peki gittikçe popülerleşen dezenformasyon ne demek?

Hossein Derakhshan and Claire Wardle'ın 2017'de hazırladığı bilgi düzensizliği şemasıyla dezenformasyonun tanımına ve bilgi düzensizliği sorununda durduğu yere bakmak mümkün.

Bilgi Düzensizliği Türleri

ZARAR VERME AMAÇLI

YANLIŞLIK

Mezenformasyon

Kasıtsız/istemeden oluşan yanlışlar; örneğin yanlış fotoğraf başlıkları, tarihler, istatistikler, çeviriler veya bir hiciv ciddiye alınması

Dezenformasyon

Tamamen üretilmiş veya kasten manipüle edilmiş görsel/işitsel içerikler. Kasıtlı olarak yaratılan komplo teorileri veya söylentiler

Malenformasyon

Kamu yararından ziyade şahsi veya şirket çıkarı için özel bilgilerin yayınlanması; örneğin birinden intikam almak için pornolarını açığa çıkarmak. Gerçek içeriğin bağlamının, tarihinin veya zamanının bilerek değiştirilmesi

FIRST
DRAFT

Çeviri: teyit

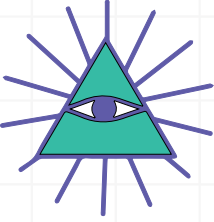
- Yanlış olduğu fark edilmeden ya da herhangi bir kasıt olmadan paylaşılan yanlış içeriklere **mezenformasyon**, yani yanlış bilgi, deniyor.
- Kastan yanıltmak için üretilmiş ve yayılmış yanlış bilgiler ise **dezenformasyon** olarak tanımlanıyor.
- Doğru bilginin zarar verme amacıyla kullanılması ise **malenformasyon** olarak biliniyor.

Şema, aynı zamanda yanlış bilgiyi kasten üretenlerin genellikle siyasi, ekonomik,

psikolojik ya da toplumsal dürtülerden beslendiğini de hatırlatıyor. Kasıtlı biçimde yanıltıcı bilgi üretme ve yayma işi, sosyal medya platformları, haber siteleri, siyasi kampanyalar gibi çeşitli iletişim biçimleriyle yapılabilir.

Sanılanın aksine yanlış bilgiye, sadece belirli bir yaş grubundaki ya da belirli bir eğitim seviyesindeki kişiler değil, herkes inanabiliyor. Şakalar, parodiler ve hiciv içerikler gerçek gibi algılanıp yanlış bilgiye sebep olabiliyor. Araştırmalar yanlış bilgileri uygun ve etkili şekilde düzeltmenin işe yaradığını gösteriyor.

Yanlış bilgiyi yayan aktörlerin çok farklı motivasyonları olabiliyor.

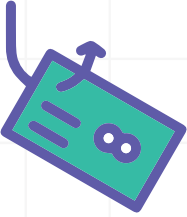
Komple teorisyenleri:

Komple teorileri hiçbir şeyin tesadüf olamayacağı, her şeyin birbirine bağlı olduğu ve hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığı önermeleri üzerine kuruluyor. Komple teorisyenleri sansasyonel bir dille ve genellikle başka komple teorilerinden alıntılar yaparak yanlış anlatıları yaygınlaştırıyor.

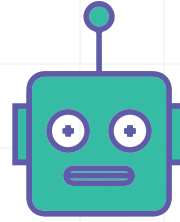

İçerden gizli bilgi sızdıranlar:

Özellikle salgınla birlikte hasta yakını olduğunu söyleyen, hastaneden geldiğini ya da doktor olduğunu iddia ederek halkla paylaşılmayan bilgileri söylediğini iddia eden kişilerin gönderdiği ses kayıtları ve mesajlar bu kategori içine giriyor.

Dolandırıcılar: Taklit mesajlar, sahte reklamlar veya tıklamanızı isteyen e-postalar para kazanmak için yanlış bilgi yayıyorlar.

Botlar: Botlar, insanların kullandığı hesaplar gibi davranmaları için eğitilebiliyor. Sosyal mecralarda botlar, halkı yanlış yönlendirmek için sistematik olarak yanlış bilgi paylaşabiliyorlar. Bir anda çok konuşulanlar arasına giren (TT, trend-topik olan) konular, sürekli kullanılmaya başlayan etiketler botlar tarafından öne çıkarılıyor olabilir.

Siyasetçiler: Belirli bir siyasi görüşe yönelik fikirleri güçlendirmek veya muhalif tarafın söylemlerini zedelemek amacıyla

siyasetçiler de yanlış bilgi paylaşan aktörler arasında olabiliyor.

Şakacılar: Güldürmek ve eğlendirmek amacıyla üretilen şaka veya parodi içerikler, başkaları tarafından gerçekmiş gibi algılanabiliyor ve paylaşılabilir. Gerçek olduğuna inanılarak paylaşılan bir parodi içerikse, yanlış bilginin türlerinden biri haline geliyor.

Akrabalar: Yakınları için endişe ve kaygı duyan ve onları uyarmak isteyen yakınlar ve akrabalar, yanlış veya yanıltıcı bilgi içeren mesajları birbirlerine iletebiliyorlar. Yardım etme amacı olsa da bu çaba, yanlış bilgilerin yayılmasına neden oluyor.

Taklit hesaplar: İtibarı yüksek bir haber sitesi, çok tanınan siyasi bir isim veya çok takipçili bir ünlüyü taklit eden hesaplar, sanki o kişi veya kurum tarafından paylaşılmış görünümü yaratarak yanlış bilgi yayıyorlar.

Kutuplaştırmaya yönelik nefret söylemi üretkenler: Belli grupları hedef alarak onlar hakkında sistematik olarak yanlış bilgi yayan aktörler bireylere ve toplumlara zarar veriyor ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştiriyor.

Ünlüler: Çok takipçili hesapların kasten ya da kasit olmadan paylaştıkları yanlış bilgiler çok fazla insana ulaşabiliyor.

Yanlış bilgiyle bireysel mücadele: Şüphe kası

Türü ve arkasındaki motivasyonlar farketmeksizin yanlış bilginin önüne geçebilmek için bireysel olarak atılabilecek ilk adım şüphe kasını çalıştırmak. Doğal afetlerin ya da seçim gününün ardından gelen bilgi karmaşasıyla dolu bir günden sakın bir güne, bir teyitçiden bireysel sosyal medya kullanıcılarına, herkes için ve her zaman geçerli olabilecek basit bir öneri: **şüphe kasını çalıştırmak.**

Bir bilginin doğruluğuna şüpheyle yaklaşma dürtüsünü özetlemek için şüphe kasını kullanıyoruz. Merak etmek ve şüphelenmek tekrar ettikçe güçlendiği için bunu vücudumuzdaki diğer kaslara benzetiyoruz. Şüphe kasını çalıştırmaya yarayacak birkaç kilit soru var, karşılaştığımız bilgilerle etkileşime girmeden önce yavaşlamak ve bu sorulardan birkaçının cevabını aramak yanlış bilginin yayılmasını önleyebilir.

Karşılaştığım bilgiyi okuyunca nasıl hissettim? Sinirlendim, gururlandım ya da panikledim mi?

Bu haberde eksik bir bilgi var mı? Olayın önemli bir parçası dışarıda bırakılmış olabilir mi?

Bu içeriği kim paylaştı?

Herhangi bir kaynak gösterilmiş mi?

Güvenilir bir kaynak mı? Bu bilgi kimin işine yarayabilir, kime zarar verebilir?

Bu bilgi kimin işine yarayabilir, kime zarar verebilir?

Kriz dönemlerinde karşılaştığımız yanlış bilgiler

Yanlış bilgi kriz anlarında, tıpkı kurak ve rüzgarlı bir günde kontrolsüzce büyüyen bir orman yangını gibi hızla yayılabilir. Belirsizliğin ve kaygıların arttığı bu anlarda yanlış bilginin önüne geçebilmek için nelerle karşılaşabileceğimizi hatırlamak ve duygularımızla hareket etmediğimizden emin olmak için birkaç saniye duraksamak önemli.

Seçim döneminde karşınıza çıkan yanlış bilgiler

- 1- Adayların bağlamından koparılmış ya da çarpıtılmış söylemleri
  - 2- Spekülatif seçim anketleri
  - 3- Asimetrik propaganda örnekleri
  - 4- Seçim güvenliğine dair şüpheleri besleyen komplo teorileri
  - 5- Seçim günü kaygıları yükselten video, fotoğraf, belge ya da ses kayıtları
- Detaylı inceleme ve örnekler için [tıklayın.](#)

Rehber: Seçimlerle ilgili yanlış bilgilerden korunmak için altı ipucu için [tıklayın.](#)

Doğal afetlerde karşımıza çıkan yanlış bilgiler

- 1- Olay yerinden olduğu iddiasıyla paylaşılan eski tarihli görseller
  - 2- Destek dürtümüzü harekete geçiren şüpheli yardım kampanyaları
  - 3- Yardım ya da müdahale çalışmalarına yönelik şüpheli bilgiler
  - 4- Afetle ilgili çarpıtılan veriler
  - 5- Güvensizliğin beslediği komplo teorileri ve söylentiler.
- Detaylı inceleme ve örnekler için [tıklayın.](#)

Rehber: Afetler sırasında kullanılabilecek teyitçilik araçları için [tıklayın.](#)

Çatışmalar sırasında yayılan yanlış bilgiler

- 1- Olay yerinde olduğu iddia edilen eski tarihli ya da hatalı ilişkilendirilmiş görseller
  - 2- Taraflarla veya olayla ilgili ilgi çekici uydurma tarihi bilgiler
  - 3- Diğer ülkeler ya da ünlü isimlerin tarafgir açıklamaları
  - 4- Krizle ilişkili isimlerin ölüm haberleri
  - 5- Destek dürtümüzü harekete geçiren şüpheli yardım kampanyaları
- Detaylı inceleme ve örnekler için [tıklayın.](#)

Rehber: Çatışma dönemlerinde kullanılabilecek teyitçilik araçları için [tıklayın.](#)

Adım II: Yanlış bilgi ipuçları

Karşılaştığımız haber, paylaşım ya da fotoğraflar şüphe kasımızı uyaracak birkaç ipucu barındırıyor olabilir. **Eğer içerik;**

- Duygularınıza hitap eden söylemler/görseller,
- Haber ya da görselde “flaş açıklama”, “tarihi karar”, “inanılmaz açıklama” gibi linke tıklamayı teşvik eden ifadeler,
- Deprem, yangın gibi kriz anlarında, olay yerinden olduğu iddiasıyla paylaşılan bir fotoğraf,
- Daha çok kişiyle paylaşmaya davet eden çağrılar içeren bir metin ya da ses kaydı,
- “Uyarı”, “gizli” gibi ifadelerin yer aldığı, polis, savcılık gibi kurumlarla ilişkilendirilen bir bildirim,
- Yazım hataları içeren bir resmi yazı,
- “Çok gizli”, “Kişiye özel” gibi ifadeler barındıran bir resmi yazı,
- Kaynağı belirtilmeden paylaşılan veriler,
- Toplumsal kutuplaşmalara işaret eden, aşırı uç ifadeler,
- Kamusal figürlere ilişkin gerçek olamayacak kadar şaşırtıcı görüntüler,

barındırıyorsa paylaşmadan ya da beğenmeden önce durmakta fayda var.

Üzerinde şüphe olan bilginin doğruluğundan emin olmak için izlenebilecek birçok yol var. Doğru kullanımda yardımımıza koşabilecek onlarca kaynak internette bizi bekliyor. Kaynaklar arasından güvenilir olanlarla olmayanları ayırmak için sorulabilecek birkaç soru var.

Adım III:

Güvenilir kaynakları nasıl ayırt ederim?

Bir görüntünün, araştırmanın, haberin yani kaynağın güvenilir olup olmadığını anlamamıza yarayacak sorular:

- Yayın tarihi ve zamanı belirtilmiş mi?
- Yayın tarihi eski mi?
- Yazarın ya da araştırmacının adı açıkça belirtilmiş mi?
- Yazar alanında uzman biri mi?
- Yazarın uzmanlık alanı ile kaynağın konu edindiği mesele uyumlu mu?
- Yazar ya da kaynağın bu bilgileri paylaşma konusunda kişisel veya ticari çıkarları olabilir mi?
- Metinde kaynak olarak alıntı ya da referanslar varsa bunlar güvenilir kaynaklardan mı geliyor?
- İçerik yoruma açık noktalar barındırıyor mu?
- Fikirler, hakikat gibi yansıtılıyor olabilir mi?
- Başlıklar ya da metin mucize tedavi, inanılmaz gelişme gibi tık tuzağı olabilecek türde bir üslupta mı?
- Bu kaynaktan daha önce yanlış ya da yanıltıcı bilgi paylaşılmış mı?
- Açık bir metodoloji ve düzeltme politikaları var mı?
- Bilinen ve güvenilir bir kaynağı taklit ediyor olabilir mi?

teyitli sekme x

Adım IV:

Teyitçilik araçları

Şüphe kasımızı harekete geçiren içerikleri doğrularken bize yardımcı olabilecek çevrimiçi teyitçilik araçları var. Bu araçlardan birkaçına dair detaylı rehberlere bu bölümden ulaşabilirsiniz.

Google arama operatörleri

Arama operatörleri Google'da yaptığımız normal metin aramalarının özelliklerini derinleştiren çeşitli komutlar bütününe deniyor. Temelde bu komutlar Google'a farklı bir türde arama yapmasını söyleyip, arama sonuçlarını daraltmamıza yarıyor.

[Detaylı rehber için tıklayın.](#)

Bonus: Bahsettiğimiz komutlarla aynı işlevi gören [Google gelişmiş arama sayfası](#) da detaylı arama yapmak için kullanılabilir.

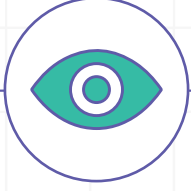

Geolocation

Konum belirleme (geolocation) bir görüntünün nerede çekildiğini saptama süreci. Konum doğrularken sembol yapılarına, kıyafetlere, araçlara, tabelalara ve sembollere dikkat etmek ve sokak görünümü ve (Twitter, Instagram, Facebook ve YouTube'da paylaşılmış diğer fotoğraflar) diğer kaynaklardan edinilen görsellerle çapraz karşılaştırma yapmak önemli.

[Detaylı rehber için tıklayın.](#)

Bonus: Alternatif haritaları hatırlamakta fayda var: [Yandex Maps](#), [Bing Maps](#), [Wikimapia](#), [Baidumaps](#).

Tersine görsel arama

Google, Yandex, Bing Reverse Image Search, TinEye veya InVID kullanarak eski bir görüntünün bir iddiayı veya olayı desteklemek için yeniden dolaşıma sokulup sokulmadığı, bir fotoğrafın üzerinde oynama yapıp yapılmadığı anlaşılabilir.

Detaylı rehber için [tıklayın](#).

Bonus: Telefonda tersine görsel arama yapma adımları için [tıklayın](#).
[InVID eklentisi](#) tersine görsel aramayı bir adımda kolaylaştırabilir.

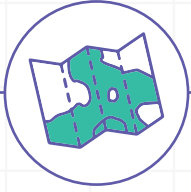

İnternet arşivleri

[archive.is](#) ve [archive.org](#) internetteki her linkin arşivini alıp o anki görüntüsünü yakalamaya ya da arşivi alınmış sayfalar arasında gezinip zaman yolcuğu yapmaya yarıyor.

Detaylı rehber için [tıklayın](#).

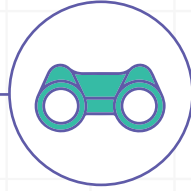
Bonus: Wayback machine'nin [Chrome eklentisi](#) gördüğünüz siteleri hızla arşivlemenizi sağlayabilir.

Mapchecking

Bu araç mitinglerden konserlere, protestolardan kutlamalara bir etkinlikteki kişi sayısını hesaplamaya yarıyor. Kalabalığın bulunduğu alanı doğru tespit edebilmek için geolocation araçlarından yararlanılabilir.

Detaylı rehber için [tıklayın](#).

Taşıt trafiği izleme

Uçakları [Flightradar24](#), gemileri [Marinetraffic](#) ile izlemek, rotalarını, hareket saatlerini ve diğer detayları öğrenmek mümkün.

Örnek analizler için [tıklayın](#).

Bonus: Teyitçilik için kullanılacak diğer araçlara ulaşmak için kaynak kütüphanesi olan [OSINT Framework](#)'ten yararlanılabilir.

Adım V:

Birlikte teyitleyelim

Teyitçilik nedir?

Teyitçilik, doğruluk kontrolü ya da fact-checking, şüpheli bilgilerin doğruluğunun açık kaynaklar ve sistematik bir metodoloji kullanılarak kanıtlanması ya da çürütülmesine denir.

Teyit ihtiyacı yeni değil.

6. yüzyılda yaşamış Bizanslı tarihçi Prokopius, İmparator Justinianous'un saygınlığını lekelemek için anekdot olarak bilinen şüpheli bilgiler üretmiş ve sırrını ölene kadar saklamıştı.

“Bilgi düzensizliği” ise 2016 ABD başkanlık seçimleriyle birlikte, “sahte haber” gibi kavramların politikacılar tarafından kullanıldıkça anlamını yitirmesi veya farklı anlamlar kazanması üzerine “bilgi kirliliğini” daha iyi açıklamak için tanımlandı. Çünkü hem bilgi kirliliğinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekti hem de yanlış bilginin toplumsal bir sorun haline geldi.

Teyitçilik tarih boyunca gazeteciliğin en önemli adımlarından biriydi. Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla , teyitçilik başlı başına önemli ve ayrı bir faaliyet haline aldı.

Teyitçilik sadece uzmanlar tarafından mı yapılabilir?

Hayır. Herkes teyitçi olabilir.

Teyitçiler, iddialara dair bilgi ve belgelere açık ve güvenilir kaynakları kullanarak ulaşır ve böylece iddialara dair araştırmaları bir sonuca kavuşturur. Bu adımları herkes uygulayabilir. Teyitçile ilgi duyan internet kullanıcılarının bir araya geldiği bir topluluk bile var.

Tüm **Teyit** sticker'larına [buradan](#) erişebilirsiniz.

Pürmerak Kulübü üyeleri bireysel teyitçilerle beraber şüpheli gördüğü bilgileri inceliyor, incelenen analizlere bulgu bırakıyor, teyit ekibinin analizleri önceliklendirmesinde söz sahibi oluyor ve beraber analiz yazıyor, Teyitçilik özelinde düzenlenen etkinliklere ve çalışmalara katılıp ileri seviye teyitçilik eğitimlerine dahil olabiliyor.

Yanlış bilgiye karşı şüphe kasınızı güçlendirin.
Pürmerak Kulübü'ne katılmak için takipte kalın!

<https://purmerak.teyit.org/>

Teyitli Bilgi Kiti

Künye

Proje ve kit hazırlık ekibi:

Esra Özgür, Hanife Kardelen Işık

İletişim ve Erişim:

Can Semercioğlu, Can Başaçek

Teşekkürler:

Aygün Uğur Saltık, Kansu Ekin Tanca
Yagmur Çenberli, Tirse Erbaysal Filibeli, Tezcan
Özkan Kutlu, Burak Özçetin, Erkan Saka, İpek

Şencan, İrem Soydal Öztürk, ODTÜ Medya
Topluluğu

Kit tasarımı:

Cemre Özdemir

Bu kit Teyitli Bilgi Kampüste kapsamında, Ankara, Eskişehir ve İstanbul'da yer alan 5 farklı üniversiteden 263 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen etkinliklerin devamında hazırlanmıştır.

Kaynak göstermek için: Teyitli Bilgi Kiti, Teyit, Mayıs, 2023